РЕСПУБЛИКИ ТЫВА

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун ● 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 150 (17638)

2008 чылдың декабрь 16, вторник

Садар өртээ 4 рубль.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Николай Лосев музейни ажыдып, кожааны кезип турары.

ШКОЛАНЫҢ «АДА-ЧУРТ» КЛУВУ

Кызыл кожууннуң төвү — Каа-Хемниң №1 ортумак школазынга дайынчы болгаш күш-ажылчы алдар музейиниң байырлыг ажыдыышкыны болуп эрткен.

Аңаа Кызыл кожууннуң шериг комиссары, афган дайынының хоочуну, подполковник Андрей Безладный, кожууннуң хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Тамара Ондар, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының кожуунда организациязының даргазы Вера Хопуя, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары Николай Лосев, Степан Зарубин, күш-ажылдың хоочуну Галина Бессмертных болгаш школаның башкылары, өөреникчилери, ада-иелер киришкен.

Кызыл кожууннуң хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Тамара Ондар сөс алгаш, школада дайынчы болгаш күш-ажылчы алдар музейиниң ажыттынып турары өзүп орар салгалдың шериг-патриотчу кижизидилгезинге улуг ужурдузалыын онзалап демдеглеп, чыылганнарга байыр чедиргеш, байырлыг байдалга Тиилелге тугунуң хоолгазын школа музейинге кадагалап шыгжаар кылдыр дамчыдып берген. Ол ышкаш дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары музейниң ажыттынганынга улуг үнелелди берип, сактыышкыннарны кылып, өөреникчилерге чагыг-сүмезин бергеннер.

Школада «Ада-чурт» шериг-патриотчу клубтуң кежигүннери, 11 классчылар Адис Ендан, Чингиз Саая, Меңги Шожут олар шериг езу-биле Тиилелге тугунуң хоолгазының чанынга хүндүлүг таңныылдар болганы көрүштүг, чараш болган.

Школага дайынчы болгаш күш-ажылчы алдар музейин ажыдарынга материалдар, экспонаттар чыырынга башкылар В.Б.Оюн, М.М.Ооржак болгаш өскелер-даа улуг үлүг-хуузун кииргеннер. Школаның директору Л.К.Шулуу байырлыг ажыдыышкынга келген хоочуннарга өөрүп четтиргенин илередип, белек-селээн сөңнээн соонда «Ада-чурт» шериг-патриотчу клубтуң кежигүннери, өөреникчилер чыылганнарга солун концертти көргүскен.

Бистиң корр.

Тиилелге тугунуң хоолгазын школа музейинге дамчыдып берип турары.

Чазак Даргазының ажыл-албаны

ДАГ-ДҮГҮҢГЕ СОНУУРГАЛ УЛУГ

Совет үеде «Тыва даг-дүгү» комбинады республиканың эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи турган. Эрткен чүс чылдың 90 чылдарының ортузундан эгелээш, бүдүрүлгезиниң темпизи чоорту бадып эгелээн. 2005 чылда комбинат буураашкынга таварышкан. Даг-дүгүнүң казар байлаан болбаазырадып казып тывар ээзи «Энкор» компания (Новосибирск) болу берген. Бүдүрүлгениң ээзи солчурга-даа улуг өскерилге болбаан. Чүгле 2008 чылдың августа тургузукчу «Энкорнуң» составынга өскерилгелер болган соонда, бүдүрүлгениң өзүлдези бичии көдүрүлген.

Комбинат бо чылдың 11 айларында 11 млн. рубльге 2245 тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрген. Бүдүрүлге хөй чылдарда чыглып келген ажыл төлевиринде өрезин төлеп эгелээн. Ам сес миллион рубльден 4 млн. рубльге келген. 2009 чылдың январьга чедир ажыл төлевиринде өрелерни долузу-биле төлээриниң графигин тургускан. Ынчалза-даа бүдүрүлгеде ажыл төлевири эң-не кудуку деңнелде чоруп турар, бир ажылчынга ортумаа-биле 4170 рубль болуп турар.

Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол эрткен неделяда бүдүрүлгеге чорааш, ажылчыннар тускай ажылчын хеп чок, соок черге ажылдап турары чөптүг эвес. Мындыг аар ажылды кылып тургаш, ажыл төлевири эң-не кудуку деңнелде турарынче кичээнгейни угландырарын удуртукчуларга чугаалап шүгүмчүлээн.

Бүдүрүлгениң ажыл-ижи-биле танышкан соонда Чазак Даргазы инвестор, Чазак, муниципалитет үш таланың керээзин чарарынче онза кичээнгейни угландырган. Орта талаларның хүлээлгезин тодарадып бижиир, ылаңгыя төлептиг күш-ажыл төлевирин, тус черниң профтехучилищезинге кадрлар белеткелиниң чагыын тургузарын.

«Энкорнуң» бүрүн эргелиг төлээзи Валерий Лялюктуң дыңнатканы-биле алырга, 2009 чылдың январьда бүдүрүлгениң автопарыгынга бир экскаватор болгаш дөрт «БелАЗ» немежир. Комбинаттың чиңгине директору Праматазис Макаевтиң берип турар информациязы-биле алырга, Тываның дааның дүгүн колдуунда Узбекистанда сайгарып турар. Ында тудуг материалдарын бүдүреринге кол чиг эт болуп турар. Ынчалза-даа рынокта ону калбаа-биле ажыглап болурунуң аргазы бар. Сөөлгү үеде Тываның дааның дүгүнге сонуургалдыг бүдүрүлгелер көвүдеп орар. Бүдүрүлгеде тургустунуп келген байдалды инвесторларның киржилгези-биле декабрьның үшкү он хонуунда сайгарып чугаалажыр.

«Тува-Онлайн» парлалга агентилели.

САЛГАЛ ДАМЧААН ХӨГЖҮМ ОРУУ

Шак ындыг аттыг уран чүүл байырлалы Сүт-Хөлдүң Бора-Тайга суурга декабрь 11-де болуп эрткен. Тыва Республиканың Чазаандан, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазындан, республиканың Культура яамызындан, кожуун чагыргазындан, ооң янзы-бүрү суурларындан болгаш кожа-хөлбээ черлерден келген аалчылар Маржымал Очурович Ондарның 80 чыл оюн демдеглээн. Байырлыг хуралдың ажыдыышкынын суур чагыргазының даргазы Галина Сергелеңовна Ховалыг кылган. Оон-на солун медээлер чыылган чонга дыңналып эгелээн.

Маржымал башкы, чонда ооң ады ындыг турган, чүгле «Улус өөредилгезиниң тергиини» хүндүлүг аттыг, 40 ажыг чылдар иштинде башкы чораан эвес, ол алдарлыг «Тыва Республиканың улустуң хөөмейжизи», тыва хөгжүм херекселдериниң ойнакчызы, ооң ус-шевер дарганы. Ооң уран чүүлге салым-чаяаны Үстүү-Ишкин чурттуг өгбелеринден дамчып келген.

Маржымал Ондар алызында барып, 1970 чылдар үезинде тыва чоннуң уран чүүлү ажыы-биле чонга бараалгаттынып эгелээрге, бодунуң салым-чаяанын төрээн чонунга ажыдыпкан. Ол Тывага бир дугаар тывылган сыгыт-хөөмейниң «Сыгырга» ансамблиниң тургузукчуларының бирээзи. Дараазында чылдарда ол Москвага болуп тургулаан: хөй-ниити ырының 100 чылдаан оюнга, «Олимпиада-80», «Радуга-81» делегей чергелиг көрүлделерниң киржикчизи. Хөөмейни кайгамчыктыг тааланчыг, уяранчыг күүседиринден аңгыда, ол алдын холдуг ус-шевер турган болгаш тыва хөгжүм херекселдериниң сураглыг мастери. Ооң холу-биле кылган дүңгүрү Японияда, игил, допшулууру Америкада, бызаанчы, хомузу Бельгияда, Голландияда, Кыдатта, Моолда барган.

Маржымал Ондар амыдыралының кол кезиин Бора-Тайга суурга чурттап-ажылдап эрттирген. Мугур 20 чылдар бурунгаар Бора-Тайганың культура одаан ооң ады-биле адаан. А декабрь 11-де суурнуң 2 каът культура төвүнге Маржымал Ондарның музейин байырлыг байдалга ажыткан. Ында алдарлыг хөөмейжиниң, ус-шеверниң чуруктарын, ооң кылган хөгжүм херекселдерин, ус-шеверлеп келген дериг-херекселдерин делгээн. Адазының уран чүүлге чаяанныын салгаан оглу Юрий Маржымалович мында бүгү чүүлдерин кадагалап чорааныч чыылганнарга тайылбырлап турду. Маржымал-биле кады сыгыртып-хөөмейлеп чораан Куулар Мокур, Бады-Байыр Донгакович олар чылыг сактыышкыннарны кылдылар. Маржымал Ондар Алдан-Маадыр чурттуг Хоорбиле кады узун болгаш аас-кежиктиг амыдыралды чурттап эрткеннер. Олар 14 ажы-төлдү өстүрүп кижизиткеннер. Оолдарының бирээзи — Алдын-оол афган дайынынга интернационал хүлээлгезин күүседип тургаш, төрээн чурту дээш амы-тынын берген. Ооң ужурундан Тывада «Дайынчы эш-өөр» каттыжыышкындан Чазак Даргазының дузалакчызы Омак Владимирович Ондар Чазак Даргазының байыр чедирииишкинин чонга дыңнадып, база видеокамераны белекке дамчыткан. Юрий Маржымалович адазының изин салгаан оглу ол. Суурда уран чүүл төвүн өөнүң ишти — директор боор Оюмаа Машпак-ооловна-биле үлегерлиг кылдыр тудуп турарлар.

Бо көдээ культура төвү республика иштинде «Эң эки культура төвү» деп атты 4 катап улай алган. Бо үнелел хөйнү чугаалап турар. Мында культурлуг хемчеглер каҗан-даа үзүлбес. Чаа чылдың «Ак-көк отчугажы» болурга, кожуун төвүнден, суурлардан чон чедип кээр. Төрээн чонунга кайгамчыктыг чыпшыык, биче сеткилдиг, дузааргак, хүндүлээчел, тыва чоннуң алдарлыг оглу — Маржымал Ондарның байырлалында чылыг сөстерни Сүт-Хөл кожуун баштыңы — Төлээлекчилер хуралының даргазы Э.Б. Монгуш, Хоойлужудулга палатазының Сүт-Хөлден депутады Ө.Х. Ондар чугаалап, белектерни сундулар. Ооң соон дарый кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы Т.Д. Ондар Маржымал Очуровичиге «Тыва Республиканың улустуң башкызы» деп хүндүлүг ат тыпсыры бо чоокку үеде болур деп солун медээни кылган. Тыва оранның каяа-даа алдаржыткан Коңгар-оол Ондар, Андрей Монгуш дээш, уран чүүлдүң сылдыстары боттарының салым-чаяанын, тыва национал хөгжүм ансамбли-биле кады чонга бараалгаткан. Маржымал Ондарның амыдыралында кылган ажыл-ижи салгал дамчаан хөгжүм оруу болу бергени бо улуг байырлалдан бадыткаттынган.

Маадыр-оол ХОВАЛЫГ.

Үнүүшкүннүг хурал

МАЛ ООРЛААН КИЖИ – ТЫВА КИЖИНИҢ ДАЙЗЫНЫ

Чаа чөвүлел дугайында

Чоокта чаа Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының иштинде республиканың билдингир кижилерниң бот-идепкейжи киржилгези-биле 30 шаа кижи составтыг хөй-ниитиниң чөвүлели ажылдап эгелээн. Ында Тываның янзы-бүрү адырларында ажылдап турган болгаш ам-даа ажылдап турар, кандыг-даа назылыг, эртем-мергежилдиг кижилер бар. Ооң даргазынга сураглыг чаңгыс чер-чурттуувус, Үстүү-Хүрээниң катап тургузарынга кол үлүг-хуузун киирип чоруур хөгжүмчү Игорь Дыртык-оолович Дулуш соңгуткан.

Декабрь 10-да Чөөн-Хемчик кожууннуң төвү Чадаана хоорайга чөвүлелдиң чон-биле ийи дугаар ээлчеглиг үнүүшкүннүг ужуражыышкын-хуралы болуп эрткен. Республикада чидии-биле тургустунуп келген мал оорлаар чорук – хуралдың кол темазы болган.

Малчын кижиге улуг когаралды чедирип турар мал оорлаар чорукту канчаар чавырылдырып болурун чон-биле сүмележир дээш чөвүлелдиң кежигүннери — ИХЯ-ның Хөй-ниитиниң айыыл чок чоруун камгалаар милицияның даргазы, сайыттың оралакчызы, полковник Владимир Байкара, ук яамының парлалга албанының ажылдакчылары, ТКУ-нуң психология эртемнериниң кандидады Татьяна Ондар болгаш кожууннуң иштики херектер килдизиниң начальниги, полковник Валентин Баянов, кожууннуң чагыргазы, сумуларның чагырыкчылары, харыысалгалыг даргалары бо хуралга киришкен.

Хуралды эгелээрде, ону кандыг сорулгалыг эрттирип турарын болгаш чаа тургустунган чөвүлелдиң дугайында удуртукчу Игорь Дулуш кысказы-биле чаңгыс чер-чурттугларынга тайылбырлап берген. Ооң чугаазындан алырга, чөвүлелде янзы-бүрү ажылчын бөлүктер ажылдап турар. Күрүнениң хоойлу-дүрүмнерин чогаадыр дээди эрге-чагыргадан эгелээш, шупту албаннары, ведомстволары болгаш күүсекчи органнары-биле сырый ажылдаар, оларның кылып турар ажылы бүгү чонга чедингир болгаш чогумчалыг болзун дээш хөй-ниитиниң санал-оналын киирер, чоннуң берге айтырыгларын үзе шиитпирлээринде кандыг хоойлу-дүрүмнү чогаадыр болза экил дээн чижектиг Чазак болгаш депутаттар-биле ажылдаар бөлүк, юридиктиг бөлүк кижи бүрүзүнүң берген санал-оналынга юридиктиг арга-сүмени бээр. Ол практика-дуржулганың чедер-четпестерин чоңга тайылбырлап, чижеглээрге, бо хуралдың темазынга дүүштүр, юридиктиг билиглерге хамаарыштыр малчын кижиниң кандыг айтырыгларга бергедежип турарын илередир, мал оорундан камгаланыр ок-боону чөпшээрээриниң негелделерин чиигедирин күрүнениң хоойлу-дүрүмүнге, чурумунга өскерилгелерни киирерин оралдажыр, ол ышкаш Моол-биле кожа-хелбээ турар кожууннарның малчыннарның эрге-байдалын кызыгааржылар-биле дөмей бедидер дээн хевирлиг нарын айтырыгларны болгаш оон-даа өске айтырыгларны шиитпирлээр. Назы четпээн уруглар-биле ажылдаар тускай бөлүк, кем-херек үүлгеткеш, кеземче херээнге онаажып, хосталгазын казыдып, ялазын алган кижилерни агартып, оларны келдередип, ниитилелге ажык-дузалыг болзун дээш, хамааты кижиниң хүлээлгезин төлептиг күүседиринче катап эгидер сорулга-биле ажылдаар бөлүк, наркомания, алкоголизмден ниитилелдиң хамаатыларын чайладып, ол аарыглардан болгаш өске-даа багай чаңчылдардан чонну канчаар ырадып болурун шиитпирлээр бөлүк болгаш тыва чонну шагдан тура дүвүредип келген, чурттуң экономиктиг сайзыралынга шаптыктап турар мал оорлаар чоруктар-биле демиселди канчаар күштелдирип, ооң чедимчелиг болурун шиитпирлээр бөлүк дээш, оон-даа өскелер бар.

2008 чылдың 11 айның көргүзүглери

Сайыттың оралакчызы, Хөй-ниитиниң айыыл чок чоруун камгалаар милицияның начальниги Владимир Эникпенович Байкара ужуражылгага мал оорлаар чоруктарның республикада ниити байдалы-биле таныштырган. Бо чылдың 11 айның дургузунда "Кайгал", "Хову" болгаш "Кызыгаар" дээн чижектиг операция-хемчеглерни яамы эрттирген. Оларның түңнелинде изии-биле 23 мал оорлаан херектерни ажыткан, ооң мурнунда мал оорлаан 8 кем-херекти хагган, мал оорлаан дээш кеземче херээнге онаажып турган болгаш ам база малды оорлап болур 355 кижини хынаан, истелге органнарындан дезип турган 14 кижи туттурган, тускай чөпшээрел чок 20 ок-чемзекти хавырган, наркотиктиг бүдүмелдерни чыып, шыгжап, сөөртүп турган 15 херекти оттурган.

Ниитизи-биле мал оорлаар чорук эрткен чылга деңнээрге, 39 хуу (бо чылын 294 херек, а эрткен чылын 482 херек бүрүткеттинген) кызырылган болуп турар. Оларның ажыттынып турары 16,8 хуу кылдыр өскен. Ол үениң дургузунда ниитизи-биле 1459 баш мал оорга алыскан. Ооң иштинде 516 баш бода мал, 418 баш шээр, 465 баш чылгы, 60 баш хаванны оорлар аппарган. Оларның ээлеринге 9 млн. 947 муң рубль когаралды чедирген. Эң хөй мал оорлаар чоруктар Тес-Хемге болган, ында 35 херек, Кызыл кожуунда – 31, Бай-Тайгада – 26, Таңдыда – 22, Улуг-Хемде – 20 херек бүрүткеттинген.

Шагаачы ДҮМЕН-САЯ бодунуң малының баш-дуюун көргүзүп, иштики херектер килдизинден шынзылганы ап тур.

Кеземче херээнге 141 кижи онаашкан, оларның хөй кезииниң назы-хары 19-29 харга чедир болгаш 93,6 хуузу ажыл чок аныяк кижилер боор турар. 294 мал оорлаан кем-херектиң иштинден 71 херек бөлүглежип алгаш, үүлгедигни кылган. Мал оорлаар чоруктарның үе аайы-биле болуп турарын тодаргайлаарга, бүдүн хүн-дүннүң дургузунда дүнекиниң 00 шактан эртенгиниң 08 шакка чедир 59 оор херек, 08 шактан кежээкиниң 19 шакка чедир–71, 19 шактан 24 шакка чедир 43 кем-херек бүрүткеттинген. Малдың чидип турарының хөй кезии – малдың кадаттарга кадарчы чокта оъттап чорууру-биле холбашкан боор турар. Ынчангаш малчын кижилер бодунуң малын онза хайгааралга алыры күзенчиг.

Чаа дуржулгаларны шиңгээдир

Владимир Эникпенович малчыннарга 6 муң рубль өртектиг тускай медээ-сигнализация системаларын садып алгаш, ону кажаа-хорааларга салып алырын сүмелээн. Дүне када оор кижи ынаар кирерге – малчынга ол ажыктыг болгаш бүдүү дыңнадыптар аргалыг. Малды тускай им-демдектээр талазы-биле малчыннарның боттарының шиитпирлиг болурундан хамаарҗыр, а херек апарза, амгы үениң сайзыраңгай технологияларында-даа ажыглап болгай. Микрочиптерни малдың кежиниң адаанче салып турар дуржулганы Тывага нептередип болурунуң айтырыын тодарадып, соңгаар улуг хоорайларда ол дуржулганы канчаар чорудуп турарын билип алгаш, чурттакчы чонга Владимир Эникпенович ооң дугайында дарый дыңнадырын ол хүлээнип алган.

Чөөн-Хемчик кожууннуң иштики херектер килдизиниң начальниги Валентин Сергеевич Баянов бодунуң удуртуп турар килдизиниң мал оору-биле канчаар демисежип турарын чугаалап берген. Бүдүн кожуунда мал оорлаар чоруктар-биле килдисте чүгле чаңгыс кижи ажылдап турар. Эрткен чылын 42 кем-херек илереттинген болза, бо чылын 17 кем-херек бүрүткеттинген. Ол көргүзүг шагдаа чериниң удуртукчузунуң эки ажылындан кончуг хамаарҗыр дээрзи хуралга келген чон чугаалап, демдеглеп турду. Ооң дугайында чон чылыг-чымчак сөстерни чугаалааны анаа эвес дээрзи билдингир.

Психологияның эртеминиң дуржулгазындан

Ужуражылгага психолог эртемден Татьяна Алексеевна Ондарның маңаа киржип келгенин чыылган чон баштай билбейн турган хевирлиг. Ынчалза-даа ол чоннуң кичээнгейин хаара тудуп, дыка солун болгаш ажыктыг чүүлдерни база чугаалап берген. Чижээ, малчын кижилерге тускай сагындырыг-саазыннардан, Камбы-лама эрглелиниң мал азырап турар кижилерге чөөн чүктүң сарыг шажынның сагыл-дүрүмнеринден аңгыда, "Мал оору-биле кандыг демиселди чорудар болза, чогумчалыгыл?" деп айтырыглыг анкетаны долдурарын чондан ол дилээн. Чамдык кижилер шаандакы Кыдатта ышкаш оор кижиниң холун одура кезер азы өлүрүп шаажылаар болза эки дээн саналдарын ол демдегледи. Шак ол санал-оналдар ооң эртем-шинчилел ажылынга ажыктыг материал болурун чугаалады. Бо үеде дерзии шаажылал болдунмас дээрзин айыткаш, мал оорлаар кижиниң иштики оранделегейин, психологиязын чоңга тайылбырлап берген. Мал оорлаан кижи бодунуң ызыгуур салгалынга — ажы-төлүнге, ажы-төлүнүң ажы-төлүнге коргунчуг бак чурттал-ганы болгаш хилинчек-човулаңны чедирип турар, харын-даа келир үениң салгалының амы-тынын үзүп турар кижи-дир деп чүвени кижи бүрүзү билип алган. Эртемденнерниң шинчилелдеринден алырга, кажан дириг амытан коргуп, девидеп турар байдалда ооң ханының составында кижиге хоралыг бүдүмелдер хөй апаарын эртемденнер бадыткаан чүве-дир. Дириг амытанның каргыжы, килеңи кижилерниинден муң катап күштүг болурун өгбелеривис билир чораан. Тывалар дириг хойну оожуктуруп, алаактырып, хондур чемгерип, суггарып тургаш, эртенинде өзээр турган. А оржу кижилер малды дүрген-не соккаш, ооң эъдин садып-сайгарар болгай. Бөгүн мал оорлаан кижи чеже-даа бай-шыырак, аар өртектиг эт-септиг, бажың-балгаттыг болза-даа, бодунуң ажы-төлүнге, уйнуктарынга ол улуг когаралдыг, аас-кежик чок амыдыралды хайырлап турар. Улуг эртемденниң бо солун болгаш өөредиглиг чугаазын чон улуг сонуургал-биле хүлээп алган.

Хөрек өйген бодалдар, саналдар

Хуралга келген кижилер боттарының хөрек өйген бодалдарын, саналдарын, сагыш-сеткилин өскелер-биле үлешкен. Чөвүлелдиң даргазы Игорь Дулуштуң "Мал оорлаан кижини тыва кижиниң кол дайзыны" кылдыр хүлээп алыр саналынга шупту чон катчып, мал оорлааны дээш кеземче херээн бистиң субъектиге хамаарыштыр хоойлу-дүрүмче өскерилгелерден киирип, кеземчени күштелдирерин чөптүг деп санаан. Чүге дизе, тыва чоннуң чоргааралын, культуразын болгаш төлептиг адын оор кижи черже киир таптап турар деп санал-биле чон чөпшээрешкен.

Тыва чоннуң шаандан бээр мал оорлаан чоруктарны бир дем-биле истежип, дилежип турган үелери уттундурган. Чижээ, Чөөн-Хемчиктиң Чыргакы, Хорум-Дагдан оорлаан малдың истери кожа чыдар Барыын-Хемчиктиң Дөң-Терезин азы болза Аяңгатыже, Сүт-Хөлдүң сумузунче кирген таварылгалар бо-ла болгулаар. А кажан когараан кижилер тус черлерниң чагыргаларындан читкен малын дилежип, ону эгидеринге дуза дилээрге, чагырганың талазындан кандыг-даа харыы, дуза турбазы хомуданчыг болурун хуралга келген кижилер чугаалап турду. Шак мындыг чүүлдерни болдурбазы-биле чөвүлелдиң дузазы-биле кожуун бүрүзүнге хурал-суглааларны эрттирери күзенчиг болурун хуралдың эрттирикчилери демдеглеп ап турду.

Сайзыралдың ачызы-биле

Амгы үеде сайзыралдыг үениң чедиишкиннерин демдеглевес аргазы чок. Соттуг харылзаа дамчыштыр ында-мында болган кем-херек үүлгеткен чоруктарны изии-биле истеп, аңаа хамаарыштыр оперативтиг хөделиишкиннерни кылганының түңнелинде, шагдааларның ажылы экижээн деп болур. МТС соттуг харылзааның 112 деп дугаарынче, "Билайн" операторнуң 102* деп дугаарынче харылзаа чок девискээрлерге тургаш, акшазы чок-даа болза, дуза дилээр болза, ол ыяап-ла чедип келирин харыысалгалыг даргалар магадылап чугаалаарга, кижи бүрүзү ону сактып алган.

Түңнел сөс орнунга

Ужуражылга дооступ турда, чыылган чон бир демниг хөделиишкиннерни кылыр үе келгенин демдеглеп турду. Малчын кижи бүрүзүнге азырап турар малын камгалап карактаары-биле 6 муң рубль өртектиг чаа хевирниң медээлээр таңныыл аппараттарын садып алырын дыңнадырын аазап турду. Чоннуң "Дыңнаанымны көрбедим, көргенимни — дыңнавадым" дээр чугааны шуут узуткап, ат-сывын адавайн, бүдүү дыңнадыр хостуг телефон четкизин тургузарын кожуун чагыргазынга дааскан.

Оор кижилер өскээртен келбес, олар бистиң аравыста деп чүүлдү кижи бүрүзү билир. Мал оорлаар кижилер малчыннарның ажы-төлү болуру база чажыт эвес. Ынчангаш Иштики херектер яамызының берген сүмелерин, саналдарын, чижээ, кожууннуң суму бүрүзүнде мал бажының чизезин ай санында чорударын, кожууннар аразынга эът аймаан садар, ону сөөртүр чоруктарны шыңгыы хайгааралга алырын, малды дугаарлаарын, таңмалаарын болгаш им-демдектээрин чурумчударын, Тыва Республиканың Чазааның сайгарылгазынга суму чагыргаларының меге шынзылгаларны кылыр таварылгаларны, малдың им-демдектерин кара өжегерээн чок кылыр чоруктарын болдурбазы-биле шыңгыы кичээнгейге ап, аңаа хамаарыштыр кеземче херээн оттурары база ол ышкаш Улуг Хуралга мал оору-биле демиселди күштелдирер тускай хоойлуну хүлээп алырын болгаш оон-даа өске шиитпирлерни деткээн.

Карим МОНГУШ.

Тыва Республиканың Удуртур кадрлар курлавырының дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Россия Федерациязының Президентизиниң 2008 чылдың август 25-те «Россия Федерациязының Президентизиниң чанында удуртур кадрларны тургузар болгаш белеткээр талазы-биле комиссияның дугайында» №1252 Чарлыынга дүүштүр, **доктаадырым болза:**

1. Мында капсырган Тыва Республиканың Удуртур кадрлар курлавырының дугайында дүрүмнү бадылаар.

2. Бо Чарлыкты «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2008 чылдың ноябрь 24 №297

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2008 чылдың ноябрь 24-те № 297 Чарлыы-биле бадылаан

Тыва Республиканың удуртур кадрлар курлавырының дугайында ДҮРҮМ

1. Бо Дүрүм Тыва Республиканың удуртур кадрлар курлавырының билиишкинин болгаш структуразын, ук курлавырны тургузарынга кандидаттарны шилиир механизмни тодарадып турар.

2. Тыва Республиканың удуртур кадрларының курлавырын (моон ыңай – курлавыр дээн) тургузары болза – күрүнениң болгаш муниципалдың база ол ышкаш республиканың ажыл-чорудулгазының мурнады хөгжүдер адырларының организацияларынга удуртулга системазының профессионал өзээн тургузуп шыдаар Россия Федерациязының хамаатыларын илередир болгаш кииріштирер талазы-биле соксаал чок чорулга.

3. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелериниң кызыгаарында Курлавырны дараазында тускай сорулгалыг албан-дужаалдар бөлүүнге дүүштүр тургузар:

— Россия Федерациязының күрүне албан-дужаалдарынга (Тыва Республиканың Чазаандан Россия Федерациязының Федералдыг Хуралынга Федерация Чөвүлелиниң кежигүнү);

— Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарынга (Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчылары, оралакчылары болгаш Тыва Республиканың сайыттары);

— Тыва Республиканың сайыттарының оралакчыларының, күрүне комитеттериниң, Тыва Республиканың агентилелдериниң болгаш албаннарының удуртукчуларының болгаш оларның оралакчыларының албан-дужаалдарынга;

— Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының составынга албан-дужаалдарынга (Тыва Республиканың Чазааның Даргазы томуйлаар Соңгулда комиссиязының шиитпирлеп бадылаар ужурлуг кежигүннери);

— Тыва Республиканың күрүнениң каттышкан бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының албан-дужаалдарынга база ол ышкаш Тыва Республиканың өнчүзүнде 50 хуудан көвей акциярлыг акционерлиг ниитилелдерниң удуртукчуларының албан-дужаалдарынга дүүштүр тургузар.

Хамааты Тыва Республиканың удуртур кадрларының курлавырынче-даа, Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының удуртур кадрларының курлавырынче-даа кирип болур эргелиг.

Тускай сорулгалыг бөлүк бүрүзүнде албан-дужаалдарның тодаргай аттарын болгаш санын бо дүрүмнүң №1 капсырылгазында тодараткан.

Албан-дужаал бүрүзүнүң курлавырынга ийиден эвээш эвес кижи турар.

4. Курлавырны тургузарынга болгаш белеткээринге нормативтиг-эрге-хоойлу баазазы болза кадрлар-биле ажылдаар айтырыглар талазы-биле Россия Федерациязының хоойлулары, Россия Федерациязының Президентизиниң чарлыктары болгаш айтыышкыннары, Россия Федерациязының Чазааның доктаалдары болгаш айтыышкыннары, Тыва Республиканың хоойлулары, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чарлыктары болгаш айтыышкыннары, Тыва Республиканың Чазааның доктаалдары болгаш айтыышкыннары база бо Дүрүм болур.

5. Белен турарының талазы-биле Курлавыр ийи кезектен тургустунган: оперативтиг (ажылдап турар) болгаш келир үениң курлавыры.

Оперативтиг (ажылдап турар) курлавыр, чогуур удуртулга албан-дужаалдарынга амгы үеде азы чоокку келир үеде томуйлап болур кандидаттардан тургустунган.

Келир үениң курлавыры, депшидип болур болгаш албан-дужаалга кыска хуусаада белеткеп болур кандидаттардан тургустунган.

6. Тыва Республиканың удуртур кадрларының курлавырынче кииреринге конкурсту эрттирер талазы-биле бүрүн эргелиг органнар болза:

— бирги чадазында – кандидаттарны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының, организацияларның чогуур ажылчын бөлүктери (моон ыңай – ажылчын бөлүктер дээн), муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының конкурс комиссиялары;

— ийиги чадазында – Тыва Республиканың удуртур кадрларны белеткээр болгаш оларның курлавырларын тургузар талазы-биле Республика комиссиязы (моон ыңай – Республика комиссиязы дээн) болур.

7. Кандидаттарны конкурс езугаар шилиири ийи чададан тургустунган.

8. Бирги чадазында хамаатыларның тускай сорулгалыг категорияларындан езу-чурум-биле үнелээн барымдаалар езугаар шилиир, оларның даңзызын Тыва Республиканың Удуртур кадрлар курлавырын тургузар талазы-биле конкурсту эрттирериниң дугайында дүрүм-биле бадылаан (моон ыңай – Конкурс дугайында дүрүм дээн).

Езу-чурум-биле үнелээн барымдаалар дээрге кандидаттардан негеттинген эң эвээш эргежок чугула үндезин негелделер болур.

Езу-чурум-биле үнелээн барымдаалар ийи бөлүктерге чарлып турар:

— ниити негелделер;

— ниити билииниң деңнелинге негелделер.

Үнелээр барымдааларның ук бөлүктери, шилилгениң үндезин негелделеринге дүүшпейн турар кандидаттарны баш удур казып үндүрерин боттандырып болур арганы берип турар.

Ниити негелделери: дээди эртемниг, назыны 25 хардан 50 харга чедир, судка шиитпирбээн болур, психика талазы-биле кадыының байдалын (психоневрология, наркология диспансериниң учедунда турбайн турар), ажылының стажын болгаш дуржулгазын (тускай сорулгалыг категориялыг хамаатыларның стажын Конкурс дугайында Дүрүмде тодараткан) айтыр.

Ниити билииниң деңнелинге негелделерге, билиглериниң деңнелинге, профессионал эртеминге болгаш кандидаттарның ниити эрудициязынга негелделер хамааржыр. Бо бөлүктүң үнелээр барымдааларынга дараазында адырларга билиглери хамааржыр:

— Россия Федерациязының күрүне тургузуун билири;

— Россия Федерациязының Конституциязын, Россия Федерациязының хоойлужудулгазының үндезиннерин, Тыва Республиканың Конституциязын билири;

— күрүне дылын эки билири;

— информация технологияларын билири;

— кордап турар албан-дужаал талазы-биле адырда ажыл-чорудулганы билири хамааржыр.

9. Конкурстуң бирги чадазы чогуур ажылчын бөлүктер болгаш конкурс комиссиялары Курлавырга кандидаттарны шилиир талазы-биле конкурска киржиринге документилерни хүлээп эгелээриниң дугайында информацияны массалыг информация чепсектеринге чарлаан хүнден эгелээр.

10. Бирги чадазының түңнелдери-биле ажылчын бөлүк Тыва Республиканың удуртукчу кадрлар курлавырынга кииреринин негелделеринге эң тааржып турар кандидаттарның шилчилге даңзызын тургузар.

11. Конкурстуң ийиги чадазынга киржиринге эрттирген кандидаттарның шилчилге даңзызын чогуур ажылчын бөлүктер, конкурс комиссиялары Республика комиссиязынче кандидаттарга бүгү материалдар-биле киирер.

12. Конкурстуң ийиги чадазының эгелээринге чедир 15 хонуктан орайтатпайн, аңаа киржиринге эрттирген кандидаттарга ону эрттирер ай-хүнүн, болур черин болгаш үезин дыңнадыр, массалыг информация чепсектеринге болгаш Тыва Республиканың Чазааның сайтызынга ук медээни салыр.

13. Конкурстуң ийиги чадазын Республика комиссиязы эрттирер, ооң составын Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чарлыы-биле бадылаар.

14. Конкурстуң ийиги чадазы кады чугаалажыышкын хевиринге эртер, кандидат кордап турар албан-дужаалынга хамаарышкан ажыл-чорудулганың адырын хөгжүдер талазы-биле докладын азы программаны киирер.

15. Кандидаттарның конкурс шилилгезиниң түңнелдери-биле Тыва Республиканың удуртукчу кадрларының курлавырынга киирген хамаатыларның ниити даңзызын тургузар, даңзыны Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга киирер.

16. Курлавырны тургузар болгаш белеткээр талазы-биле организастыг-методиктиг удуртулганы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Күрүне албанының болгаш кадрлар политиказының эргелелинге дагзыр.

17. Курлавырже киирген хамаатыларбиле тускайлаң ажылды организастаар база ол ышкаш квалификацияны бедидер, курлавырга белеткээр болгаш эде белеткээр талазы-биле хемчеглерни акшаландырары дээш харыысалганы, Даңзыны тургускан албан-дужаал оларның даңзызында кирип турар күрүне органынга азы чогуур күрүнениң каттышкан бүдүрүлгелери болгаш өске-даа организациялар эргелелинде турар күрүне органынга дагзыр.

18. Курлавыр-биле ажылдың түңнелдерин чыл санында үндүрер. Ажылдарның түңнелдери-биле Тыва Республиканың удуртукчу кадрларын белеткээр болгаш тургузар талазы-биле республика комиссиязы Курлавырдан кандидаттарны хостуг албан-дужаалдарга томуйлаар, ротациялаар азы кандидаттарны Курлавырның составынга арттырар талазы-биле азы Курлавыр составындан оларны үндүрериниң дугайында саналдарны белеткээр. Республика комиссиязының чогуур шиитпирин Тыва Республиканың Чазааның Даргазының айтыышкыны-биле долдурар.

19. Удуртур кадрларның курлавырының федералдыг порталынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазындан кандидаттарның даңзызын Курлавырдан тургузар.

20. Курлавырдан ап каагтарының үндезини болза, курлавырда ажылдакчылар боттарының албан-хүлээлгезин күүсетпээниниң азы чогууру-биле күүсетпээниниң барымдаазы бар болза, ону чогуур акт-биле долдурар, кордап турар албан-дужаалының талазы-биле белеткелдиң тускайлаң планын күүсетпээнинден, Курлавырга турарының эң ындыкы назы-хары четкенинден, Курлавырдан үндүрериниң дугайында билдириишкинни киргенде Курлавырдан үндүрер.

21. Курлавырны чылда чаңгыс катап, ону тургузар чурум езугаар чаартыр.

22. Бо Дүрүмнү Россия Федерациязының субъектизиниң бедик албан-дужаалдыг ажылдакчызы сүмелерни хүлээп алырынга чедир Россия Федерациязының Президентизиниң чанында удуртур кадрларны тургузар болгаш белеткээр талазы-биле комиссиязы ажыглаар.

№ 1 Капсырылга

Тыва Республиканың удуртур кадрларының курлавырын тургузар тускай сорулгалыг албан-дужаалдар бөлүү

№	Албан-дужаалдарның аттары	Албан-дужаалдарның саны
	I.Тыва Республиканың Чазааның Даргазы киирер	
1.	Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы	2
2.	Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы	3
3.	Тыва Республиканың Чазаандан Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң кежигүнү	1
4.	Тыва Республиканың Чазааның Даргазының томуйлаары Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүнү	6
5.	Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу	1
6.	Чазак Аппарадының удуртукчузу – Тыва Республиканың сайыды	1
7.	Тыва Республиканың саң-хөө сайыды	1
8.	Тыва Республиканың экономика сайыды	1
	II. Тыва Республиканың Удуртур кадрлар курлавырын тургузар болгаш белеткээр талазы-биле республика комиссиязының эрттирген конкурузунуң түңнелдери-биле	
1.	Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының оралакчызы	4
2.	Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы	3
3.	Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды	1
4.	Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы	4
5.	Тыва Республиканың культура болгаш информация политиказының сайыды	1
6.	Тыва Республиканың культура болгаш информация политиказының сайыдының оралакчызы	3
7.	Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды	1
8.	Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының оралакчызы	3
9.	Тыва Республиканың орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаа сайыды	1
10.	Тыва Республиканың орук-транспорт болгаш харылзаа сайыдының оралакчызы	2

11.	Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды	1
12.	Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыдының оралакчызы	2
13.	Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйының сайыды	1
14.	Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйының сайыдының оралакчызы	3
15.	Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыды	1
16.	Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыдының оралакчызы	2
17.	Тыва Республиканың черлер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының сайыды	1
18.	Тыва Республиканың черлер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының сайыдының оралакчызы	1
19.	Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды	1
20.	Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының оралакчызы	3
21.	Тыва Республиканың бойдус курлавырының сайыды	1
22.	Тыва Республиканың бойдус курлавырының сайыдының оралакчызы	2
23.	Тыва Республиканың юстиция талазы-биле сайыды	1
24.	Тыва Республиканың юстиция талазы-биле сайыдының оралакчызы	2
25.	Тыва Республиканың аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитединиң даргазы	1
26.	Тыва Республиканың аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы	1
27.	Тыва Республиканың саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанының удуртукчузу	1
28.	Тыва Республиканың саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
29.	Тыва Республиканың тарифтер талазы-биле албанының удуртукчузу	1
30.	Тыва Республиканың тарифтер талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
31.	Тыва Республиканың чамдык ажыл-чорудулганы лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албанының удуртукчузу	1
32.	Тыва Республиканың чамдык ажыл-чорудулганы лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
33.	Тыва Республиканың ветеринар хайгааралының талазы-биле албанының удуртукчузу	1
34.	Тыва Республиканың ветеринар хайгааралының талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
35.	Тыва Республиканың бойдус курлавырларын ажыглаар болгаш камгалаар адырда хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузу	1
36.	Тыва Республиканың бойдус курлавырларын ажыглаар болгаш камгалаар адырда хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
37.	Тыва Республиканың культура салгалының объектилерин (төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын) камгалаар талазы-биле албанының удуртукчузу	1
38.	Тыва Республиканың культура салгалының объектилерин (төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын) камгалаар талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
39.	Тыва Республиканың боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлериниң байдалы дээш техниктиг контроль талазы-биле албанының удуртукчузу	1
40.	Тыва Республиканың боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлериниң байдалы дээш техниктиг контроль талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
41.	Тыва Республиканың күрүнениң чуртталга инспекциязының албанының удуртукчузу	1
42.	Тыва Республиканың күрүнениң чуртталга инспекциязының албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
43.	Тыва Республиканың өөредилге адырында контроль болгаш хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузу	1
44.	Тыва Республиканың өөредилге адырында контроль болгаш хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузунуң оралакчызы	1
45.	Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң удуртукчузу	1
46.	Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң удуртукчузунуң оралакчызы	1
47.	Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелиниң удуртукчузу	1
48.	Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелиниң удуртукчузунуң оралакчызы	1
49.	Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелиниң удуртукчузу	1
50.	Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелиниң удуртукчузунуң оралакчызы	1
51.	Тыва Республиканың чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң директору	1
52.	Тыва Республиканың девискээринге хамааты камгалалының, чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан камгалаар болгаш сугларга камгалаар адырда ажыл-чорудулганы хандырар талазы-биле агентилелдиң директору	1
53.	Тыва Республиканың девискээринге хамааты камгалалының, чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан камгалаар болгаш сугларга камгалаар адырда ажыл-чорудулганы хандырар талазы-биле агентилелдиң директорунуң оралакчызы	1
54.	Тыва Республиканың арга-арыг агентилелиниң директору	1
55.	Тыва Республиканың арга-арыг агентилелиниң директорунуң оралакчызы	1
56.	Тыва Республиканың архив агентилелиниң директору	1
57.	Тыва Республиканың архив агентилелиниң директорунуң оралакчызы	1
58.	Тыва Республиканың күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелиниң директору	1
59.	Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелиниң директору	1
60.	Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйының талазы-биле агентилелиниң директорунуң оралакчызы	1
61.	Тыва Республиканың хамааты байдалының актыларын бижиир эргелелдиң (агентилелдиң) начальниги	1
62.	Тыва Республиканың хамааты байдалының актыларын бижиир эргелелдиң (агентилелдиң) начальнигиниң оралакчызы	1
63.	Тыва Республиканың күрүне организацияларының удуртукчулары	Тыва Республиканың Черлер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызының берген информациязы-биле
64.	50 хуудан хөй акциялары Тыва Республиканың өнчүзүнде турар ААН-ниң удуртукчулары	

Тыва Республиканың Даргазының 2008 чылдың август 25-те № 190 Чарлыы-биле бадылаан Тыва Республиканың удуртур кадрлар курлавырын белеткээр болгаш тургузарының талазы-биле республика Комиссиязының составынга өскерилгелер киирериниң дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Конституция хоойлузунуң 7 чүүлүнүң дөрткү кезээн удуртулга болдуруп, **доктаадырым болза:**

1.Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2008 чылдың август 25-те № 190 Чарлыы-биле бадылаан Тыва Республиканың удуртур кадрлар курлавырын белеткээр болгаш тургузарының талазы-биле республика Комиссиязының составынга өскерилгелерни капсырылга езугаар чаа эдилге-биле бижип киирер.

2.Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2008 чылдың ноябрь 24

№ 298

2008 чылдың август 25-те № 190
Чарлыкка капсырылга

Тыва Республиканың удуртур кадрлар курлавырын белеткээр болгаш тургузарының талазы-биле республика Комиссиязының СОСТАВЫ

1. Шолбан Валерьевич Кара-оол—Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, комиссияның даргазы.

2. Анатолий Партизанович Дамба-Хуурак—Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, комиссияның даргазының оралакчызы.

3.Маргарита Карновна Иргит—Тыва Республиканың Чазааның Даргазының күрүне албанының болгаш кадр политиказының эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы, комиссияның секретары.

4.Виталий Монгушевич Бартына-Сады—Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутады (чөпшээрешкени-биле).

5.Анастасия Александровна Бруткова—«Чаңгыс демниг Россияның аныяк гвардия» Бүгү-россия хөй-ниити организациязының Тыва девискээр салбырының лидери (чөпшээрешкени-биле).

6.Наталья Степановна Германова—Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазының оралакчызы (чөпшээрешкени-биле).

7.Владимир Александрович Кочергин—Чазак Аппарадының удуртукчузу—Тыва Республиканың сайыды.

8. Юрий Александрович Килижеков—Тыва Республиканың саң-хөө сайыды.

9.Раиса Борисовна Кужүгет—«Россияның Херээженнер эвилели» хөй-ниити организациязының Тыва регионалдыг салбырының даргазы.

10. Шолбан Чыргал-оолович Монгуш—Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунуң хүлээлгезин күүседип турар.

11. Чойгана Владимировна Монгуш—Тыва Республиканың Чазааның кадрларының мергежилин бедидер болгаш эде белеткээр Тываның күрүне институдунуң ректору.

12.Сергей Октяевич Ондар—Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының бирги оралакчызы.

13. Александр Сергеевич Попов—Россия Федерациязының Президентизиниң Сибирь федералдыг округта бүрүн эргелиг төлээзиниң Аппарадының кол федералдыг инспектору (чөпшээрешкени-биле).

14. Юрий Иванович Прохоренко—Тываның күрүне университединиң ректорунуң хүлээлгезин күүседип турар.

15. Сергей Иннокентьевич Тен—Чазак Даргазының бирги оралакчызы—экономика сайыды.

Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Иштики херектер органнарынга ак сеткилдиг ажылы база ажыл-албан хүлээлгезин үлегерлиг күүсеткени дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле:**

Сүт-Хөл кожуун талазы-биле иштики херектер килдизиниң хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң милициязының милицияның участок төлээлериниң ажыл-чорудулгазын организастаар салбырының милицияның улуг участок төлээзи – **Владимир Мижит-Доржуевич Ондарны;**

Кызыл хоорай талазы-биле иштики херектер эргелелиниң хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң милициязының милицияның участок төлээзи – **Николай Михайлович Голодинни;**

Чөөн-Хемчик кожуун талазы-биле иштики херектер килдизиниң хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң милициязының милицияның участок төлээлериниң ажыл-чорудулгазын организастаар салбырының начальниги – **Марат Март-оолович Кууларны** шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың декабрь 5 №316

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты А.А.Хандываага тыпсырының дугайында

Республикага корум-чурумну болгаш хоойлу-дүрүм сагылгазын быжыглаарынга ачы-хавыяазы база иштики херектер органнарынга хөй чылдарда төлептиг ажыл-албаны дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты Улуг-Хем кожуун талазы-биле иштики херектер органнарының хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң милициязының милицияның участок төлээлериниң ажыл-чорудулгазын организастаар салбырының милицияның участок төлээзи – **Анатолий Александрович Хандывааны** шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың декабрь 5 №317

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Б.Хорлоогийнге тыпсырының дугайында

Спорттуң хүреш национал хевириниң талазы-биле тыва мөгелерниң профессионал кадрларын белеткээринге шылгараңгай үлүг-хуузу, Тываның болгаш Моолдуң спорт болгаш культуралар аразының харылзааларын хөгжүткени дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты национал хүреш талазы-биле «Олимп» институттуң ректору, педагогика эртемнериниң доктору, профессор – **Баянмонху Хорлоогийнге** тыпсыр.

Кызыл хоорай

2008 чылдың декабрь 5 №318

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Тыва Республиканың 2008 чылда республика бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кииририниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың июнь 18-те хүлээп алган
Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың ноябрь 26-да дагын катап хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2008 чылдың декабрь 4-те чөптүг деп көрген

1 чүүл

2007 чылдың ноябрь 29-та № 488 УХ-II «Тыва Республиканың 2008 чылда республика бюджединиң дугайында» («Тувинская правда», 2007 чылдың декабрь 13-те; «Шын», 2007 чылдың декабрь 20-де; 2008 чылдың май 22-де) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги чүүлге:

а) 1-ги кезээнге:

«10444541,6» деп саннарны «11489330,8» деп саннар-биле солуур;

«10419392,1» деп саннарны «11281675,0» деп саннар-биле солуур;

б) 2-ги болгаш 3-кү кезектеринге «25149,5» деп саннарны «207655,8» деп саннар-биле солуур;

2) 10-гу чүүлге:

а) 1-ги пунктуга «1163868,0» деп саннарны «1160539,8» деп саннар-биле солуур;

б) 2-ги пунктуга «2618419,9» деп саннарны «2793415,6» деп саннар-биле солуур;

в) 3-кү пунктуга «493042,7» деп саннарны «517386,5» деп саннар-биле солуур;

3) 11-ги чүүлге:

а) 1-ги пунктуга:

«субвенциялар» деп сөстү «субсидиялар» деп сөс-биле солуур»;

«2005 чылдың декабрь 29-та № 1552 УХ-I Тыва Республиканың Хоойлузунуң 17-ги чүүлүнүң 4, 5 пунктулары-биле» деп сөстерни «2008 чылдың апрель 21-де № 689 УХ-II Тыва Республиканың Хоойлузунуң 13-кү чүүлүнүң 1, 2 пунктулары-биле» деп сөстер-биле солуур;

б) 2-ги пунктуда «2005 чылдың декабрь 29-та № 1552 УХ-I Тыва Республиканың Хоойлузунуң 17-ги чүүлүнүң 8, 9 пунктулары-биле» деп сөстерни «2008 чылдың апрель 21-де № 689 УХ-II Тыва Республиканың Хоойлузунуң 13-кү чүүлүнүң 5 болгаш 6 дугаар пунктулары-биле» деп сөстер-биле солуур;

4) 13-кү чүүлдүң 1-ги кезээнде:

а) 14-кү пунктуну ап кааптар, 15-ки пунктуну 14-кү кылдыр санаар;

б) дараазында утказыг 15 база 16-гы пунктуларны немээр:

«15) «Школа назыны четпээн өөредилгениң кол ниити билиг программазын боттандырып турар, муниципалдыг өөредилге албан черлеринге уругну тутканы дээш ада-иениң төлевириниң чамдык кезиин төлээр компенсацияларны субвенциялар хевиринге тус черниң бюджеттеринге Тыва Республиканың бюджединден сан-хөө дузаламчызын бээриниң чурумунуң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун 55023,8 муң рубль түңге боттандырар;

16) чурттаар оран-сава болгаш коммунал ачы-дузазының төлевиринге субсидияларны хамаатыларга 46741 муң рубль түңге бээр.»;

5) 14-кү чүүлдүң 1-ги кезээнге дараазында утказыг 9-ку пунктуну немээр:

«9) фельдшер-акушер пунктуларының медицина ажылдакчыларынга (фельдшер-акушер пунктуларының эргелекчилеринге, фельдшерлерге, акушеркаларга, медицина сестраларынга), эмчилерге, фельдшерлерге (акушеркаларга) болгаш албан черлериниң медицина сестраларынга база муниципалдыг кадык камгалал системазының медицинаның дүрген дуза кезектеринге (муниципалдыг тургузугнуң девискээринде олар чок болза, медицинаның дүрген дузазының албан черлеринге болгаш кезектеринге) акша төлевирин 24343,8 муң рубль түңге.»;

6) дараазында утказыг 14^1 база 14^2 чүүлдерни немээр:

«14^1 чүүл

Бо Хоойлунуң 20-ги капсырылгазын езугаар 936 муң рубль түңге муниципалдыг районнар болгаш хоорай округтарының бюджеттерин деңнештирерин хандырар талазы-биле хемчеглерни деткииринге дотацияларны хуваарын бадылаар.

14^2 чүүл

Бо Хоойлунуң 21-ги капсырылгазын езугаар 95515,9 муң рубль түңге чуртталга-коммунал ажыл-агыйын реформалаарынга дуза кадар күрүне каттыжыышкынының Фондузундан кирген акша-хөреңги-биле хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезинге чорудар хемчеглерни хандырарынга субсидияларны хуваарын бадылаар.»;

7) дараазында утказыг 20^1 чүүлдү немээр:

«20^1 чүүл. Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын бээриниң чуруму болгаш негелдези

1. Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын Тыва Республиканың өмүнээзинден бээрин Тыва Республиканың Чазаа боттандырар.

2. Тыва Республиканың күрүне магадылалын бээрин, ээлчеглиг сан-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында Тыва Республиканың хоойлузунга, Тыва Республиканың күрүне магадылалын бээр дугайында Тыва Республиканың Чазааның шиитпиринге, а ол ышкаш Тыва Республиканың күрүне магадылалын бээр дугайында керээге үндезилеп, дараазында негелделерге боттандырар:

1) принципалдың сан-хөө байдалының анализин чорудар;

2) долу хемчээлинге күүседири-биле холбаштыр принципалдың регрессивтиг негелдезин хандырар талазы-биле принципалдың хүлээлгезин күүседирин хандырарын Россия Федерациязының хамааты хоойлужудулгазынга, Россия Федерациязының Бюджет кодекизиниң негелдезинге дүүштүр принципалга азы магадылалдың эң үстүкү түңнүнүң 100 хуузундан эвээш эвес хемчээлге, Тыва Республиканың күрүне магадылалының кандыг-бир кезиин бээр (моон соңгаар - уткуштур хандырылга дээн). Уткуштур хандырылганың бүзүрелинге, үш дугаар кижиниң хүлээнгени банк магадылалдары боол болур азы эт-хөреңгини долаага салып болур. Уткуштур хандырылга төлевир хандырар бедик чадалыг болур ужурлуг;

3) принципалда, ооң дагдыныкчыларында (магадылалдарында) Россия Федерациязының бюджет системазынга албан төлээр төлевирлер талазы-биле, Тыва Республиканың мурнунга акша хүлээлгелериниң талазы-биле хуусаазы эрткен өрелерниң чогу, а ол ышкаш Тыва Республиканың моон мурнунда берген күрүне магадылалдарының талазы-биле таарыштыртынмаан хүлээлгелерниң чогу.

3. Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын бээр сорулгалар-биле принципалдың сан-хөө байдалын анализтээрин Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы боттандырар.

4. Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын күүседирин, ол сорулгага көрдүнген акша-хөреңгиниң хемчээлинге, республика бюджединиң акша-хөреңгизинден боттандырар.»;

8) 26-гы чүүлге «Тыва Республиканың 2005 чылдың декабрь 28-те № 1564 УХ-I «Өскүс уругларның болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларның күрүне хандырылгазының болгаш социал деткимчезиниң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың чамдык күрүне бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органнарынга болгаш хоорай округтарынга бээриниң дугайында», Тыва Республиканың Хоойлузу», 2008 чылдың апрель 21-де № 702 УХ-II «Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарынга боттандырары-биле дамчыдып берген, коммунал ачы-дузазы болгаш чурттаар оран-сава төлевириниң талазы-биле социал деткимчениң хемчеглерин бээриниң талазы-биле Россия Федерациязының чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органнарынга болгаш хоорай округтарынга бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузу» деп сөстерни немээр;

9) 27-ги чүүлдү күжүн чидирген деп санаар;

10) 1, 3-12 болгаш 17-ги капсырылгаларны, бо Хоойлуга чаа эдилге-биле бижиир (капсырылгаларны кошкан);

11) бо Хоойлуга 19, 20 база 21 капсырылгаларны немээр (капсырылгаларны кошкан).

2 чүүл

1. Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

2. Бо Хоойлунуң 1-ги чүүлүнүң 8 база 9 дугаар пунктуларының күжү 2008 чылдың январь 1-ден эгелеп тыптып келген хоойлу-дүрүм хамаарылгаларынга хамаарыштыр тараар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 891 УХ-II 2008 чылдың декабрь 8

«Транспорт үндүрүүнүң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 6 чүүлүнге өскерилгелер кииририниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың ноябрь 26-да хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2008 чылдың декабрь 4-те чөптүг деп көрген

1 чүүл

2002 чылдың ноябрь 28-те № 92 УХ-I «Транспорт үндүрүүнүң дугайында» («Тувинская правда», 2002 чылдың декабрь 30-де; 2003 чылдың март 18-те; 2004 чылдың февраль 27-де; «Шын», 2004 чылдың февраль 27-де; 2007 чылдың июнь 27-де) Тыва Республиканың Хоойлузунуң 6-гы чүүлүнге дараазында өскерилгелерни киирер:

үндүрүгнүң түңнери деп таблицада одуругларны

«150 а.к.-ден хөй 200 а.к. чедир (110,33 кВт-ден хөй 147,1 кВт чедир) санаар	10
200 а.к.-ден хөй 250 а.к. чедир (147,1 кВт-ден хөй 183,9 кВт чедир) санаар	15
250 а.к.-ден хөй кылдыр санаар (183,9 кВт хөй)	30»

дараазында утказыг одуруглар-биле солуур:

«150 а.к.-ден хөй 200 а.к. чедир (110,33 кВт-ден хөй 147,1 кВт чедир) санаар	15
200 а.к.-ден хөй 250 а.к. чедир (147,1 кВт-ден хөй 183,9 кВт чедир) санаар	25
250 а.к.-ден хөй кылдыр санаар (183,9 кВт хөй)	45».

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, бир ай эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1091 УХ-II 2008 чылдың декабрь 5

Тыва Республиканың тус чер бюджеттеринче девискээрлер үндүрүглеринден болгаш тускай үндүрүглер чуруму-биле көрдүнген үндүрүглерден тыртар нормативтер дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың ноябрь 26-да хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2008 чылдың декабрь 4-те чөптүг деп көрген

Бо Хоойлу Россия Федерациязының Бюджет кодекизиниң 56-гы чүүлүнге болгаш Тыва Республиканың республика бюджединге дүүштүр киир санаар ужурлуг девискээрлер үндүрүглеринден болгаш тускай үндүрүглер чуруму-биле көрдүнген үндүрүглерден тус чер бюджеттеринче тыртар чаңгыс аай нормативтерни доктаадып тургузар.

1 чүүл

1. Тыва Республиканың Кызыл база Ак-Довурак хоорайларының хоорай округтарының бюджеттеринче дараазында чүүлдерни киир санаарын доктаадып тургузар:

1) транспорт үндүрүүн – норматив талазы-биле 100 хуу;

2) организацияларның эт-хөреңгиге үндүрүгнү — норматив талазы-биле 50 хуу;

3) патент үндезининге үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазының талазы-биле тыртар үндүрүгнү — норматив талазы-биле 90 хуу;

4) чаңгыс аай көдээ ажыл-агый үндүрүүн – норматив талазы-биле 30 хуу.

2. Тыва Республиканың муниципалдыг районнар бюджеттеринче дараазында чүүлдерни киир санаарын доктаадыр:

1) транспорт үндүрүүн – норматив талазы-биле 50 хуу;

2) организацияларның эт-хөреңгиге үндүрүгнү — норматив талазы-биле 50 хуу;

3) патент үндезининге үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазының талазы-биле тыртар үндүрүгнү — норматив талазы-биле 45 хуу;

4) чаңгыс аай көдээ ажыл-агый үндүрүүн — норматив талазы-биле 15 хуу кылдыр.

3. Тыва Республиканың суурлар бюджеттеринче:

1) транспорт үндүрүүн — норматив талазы-биле 50 хуу;

2) патент үндезининге үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазының талазы-биле тыртар үндүрүгнү — норматив талазы-биле 45 хуу;

3) чаңгыс аай көдээ ажыл-агый үндүрүүн – норматив талазы-биле 15 хуу кылдыр доктаадыр.

2 чүүл

2007 чылдың ноябрь 30-де № 432 УХ-II «Тыва Республиканың тус чер бюджеттеринче девискээрлер үндүрүглеринден тыртар нормативтер дугайында» («Тувинская правда», 2007 чылдың декабрь 1-де; «Шын», 2007 чылдың декабрь 12-де) Тыва Республиканың Хоойлузун күжүн чидирген деп санаар.

3 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1093 УХ-II
2008 чылдың декабрь 5

«Тыва Республиканың девискээринге хуу сайгарлыкчыларга патентиге үндезилеп үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазын ажыглаарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кииририниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың ноябрь 26-да хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2008 чылдың декабрь 4-те чөптүг деп көрген

1 чүүл

2005 чылдың ноябрь 28-те № 1483 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринге хуу сайгарлыкчыларга патентиге үндезилеп үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазын ажыглаарының дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың ноябрь 29-та; 2007 чылдың июнь 26-да; «Шын», 2005 чылдың ноябрь 29-та; 2007 чылдың июнь 28-те) Тыва Республиканың Хоойлузунуң 2-ги чүүлүнге дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 3-кү пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

«3) компьютер оюннарындан аңгыда, оюннарны болгаш ойнаарактарны бүдүрери база септеп кылыры;»;

2) 5-ки пунктуну ап кааптар;

3) 8-ки пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

«8) тренер дузалары;»;

4) 9-ку пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

«9) өөредилге талазы-биле, ооң иштинде курстарга төлевирлиг бөлгүмнерге, студияларга дузалар база өөредилгеге дузалаарының талазы-биле дузалар;».

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, бир ай эрткенде күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1097 УХ-II 2008 чылдың ноябрь 5

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны күүседиринге кержэлиг организацияларның субсидия алыкчыларынга киириштирериниң Чурумун бадылаарының дугайында

2008 чылдың август 14 № 458 Кызыл хоорай

2007 чылдың июль 21-де «Чуртталга-коммунал ажыл-агыйынга реформаны чорударынга деткимче фондузунуң дугайында» №185 Федералдыг хоойлунуң 20-ги чүүлүнүң 8-ки кезээнге дүүштүр, хөй квартиралыг бажыңнарның ээлери болур хамаатыларның боттарының акша-хөреңгизинден, тус черниң бюджеттеринден, Тыва Республиканың бюджединден, чуртталга-коммунал ажыл-агыйынга реформа чорударынга деткимче Фондузунуң акша-хөреңгизинден хөй квартиралыг бажыңнарның септелгезин үезинде болгаш шынарлыг чорудар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 31-де №343 доктаалы-биле бадылаан 2008-2009 чылдарда Тыва Республиканың девискээринде хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республиканың адрестиг программазынче кирген хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны күүседиринге кержэлиг организацияларны субсидия алыкчыларынга киириштирер коштунган Чурумну бадылаар.

2. Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызы (Гришеленок), Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый агентилели (Решетников), Күрүнениң чуртталга инспекциязының албаны-биле кады (Куулар) хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудары дээш контрольду хандырар.

3. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдези дээш контрольду Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың август 14-те № 458 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 31-де №343 доктаалы-биле бадылаан 2008-2009 чылдарда Тыва Республиканың девискээринде хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республиканың адрестиг программазынче кирген хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны күүседиринге кержэлиг организацияларны субсидия алыкчыларынга киириштирериниң ЧУРУМУ

1.Амгы Чурум хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорударынга хөй квартиралыг бажыңнарның ээлери боттары болурун, хамаатыларның боттарының акша-хөреңгизинден, тус черниң бюджеттеринден, Тыва Республиканың бюджединден, Чуртталга-коммунал ажыл-агыйынга реформа чорудар деткимче фондузундан, 2007 чылдың июль 21-де «Чуртталга-коммунал ажыл-агыйынга реформа чорударынга деткимче фондузунуң дугайында» №185 Федералдыг хоойлуга дүүштүр бээр, акша-хөреңгини үезинде болгаш ажыктыг ажыглаарының механизмин тодарадып турар.

2. Амгы Чурумнуң сорулгазы-биле субсидия алыкчыларынга чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелери, чуртталга, чуртталга-тудуг кооперативтери кирип турар азы тускайжыттынган хереглекчилер кооперативтери, бир-ле болза бажыңнарның ээлериниң шилип алганы хөй квартиралыг бажыңда эргелеп-башкарар организация хамааржыр.

3. Хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны чорударынга кордакчы боop турар кержэлиг организацияларны, чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелериниң, чуртталга, чуртталга-тудуг кооперативтериниң кежигүннериниң ниити хуралының шиитпиринге үндезилеп шилип алыр азы тускайжыттынган хереглекчилер кооперативин, бир-ле болза квалификация шилилгезиниң түңнелинде эргелеп-башкарар организацияны хөй квартиралыг бажыңнарның ээлериниң боттарының шилип алыры.

4. Квалификация шилилгезиниң организатору кылдыр (моон соңгаар — Организатор) чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелери, чуртталга, чуртталга-тудуг кооперативтери кирер азы 2008-2009 чылдарда Тыва Республиканың девискээринде хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республиканың адрестиг программазынче кирген хөй квартиралыг бажыңнарның ээлериниң шилип алганы эргелеп-башкарар организация база тускайжыттынган хереглекчилер кооперативтери, бир-ле болза оларның төлээлеттиргени орган болур.

5. Кержэлиг организацияны шилип алырының квалификация документациязын Организатор ажылдап кылыр болгаш бадылаар.

6. Квалификация шилилгезин эрттирериниң документациязынга өскерилгелерни Организатор кандыг-даа үеде киирер эргелиг (квалификация шилилгезинге киржир чагыгларны бээриниң хуусаазының төнеринге чедир хүннүң, беш хонуктан орай эвес). Өскерилгелерни кииргениниң дугайында Организатор чагыглыг чагаа-биле квалификация шилилгезиниң киржикчилеринге дыңнадыр.

Чагыгны кииргеш база анкетаны коштунган хевиринге дүүштүр долдурган кижини квалификация шилилгезиниң киржикчизи деп санаар.

7. Хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны күүседир кержэлиг организацияларның квалификация шилилгезин дараазында чурум-биле чорудар:

1) квалификация шилилгезин Организаторнуң тургускан тускай комиссиязы эрттирер.

Организатор эки билири органнарның төлээлерин, эксперттерни чөпшээрешкени-биле комиссияның составынга киирер эргелиг.

2) Кержэлиг организацияларның квалификация шилилгези эгелээниниң дугайында дыңнадыгны массалыг информация чепсектеринге парладыр, хөй квартиралыг бажыңнарның аразында хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорударынга акша-хөреңгини Чуртталга-коммунал ажыл-агыйынга реформа чорударынга деткимче фондузундан алгаш, хуваажаганының дугайында субсидия алыкчызы тус чер бот-башкарылга органнарынга Комиссия 7 хонуктуң иштинде дыңнадыр.

Дыңнадыгга квалификация шилилгезинге киржир чагыгларны киирген хуусаазын, чагыгларны сайгарып эгелээн хүнүн, квалификация шилилгезиниң түңнелин үндүрер хуусаазын айтыр. Ынчангаш квалификация шилилгезинге киржир чагыгларның чагыгларны бээр хуусаазы 10 хонуктан ашпас, квалификация шилилгезин чорудар чагыгларны сайгарып чугаалажыр хуусаазы — 3 хонук, квалификация шилилгезиниң түңнелин үндүрер хуусаазы — 2 хонук.

3) Комиссия тургустунган чурум-биле кержэлиг организацияларның киирген медээлериниң бүзүрелдиин хынаар эргелиг.

4) Чагыгларны сайгарып чугаалашкан түңнелинде, хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны чорударынга кордап турар кержэлиг организацияларның даңзызынче киирерин азы киирбезиниң дугайында квалификация шилилгези шиитпирни хүлээп алыр.

Кержэлиг организацияларның даңзызынче квалификация шилилгези киржикчини киирериндең ойталааны үндезинниг болгаш хоойлу езугаар болуру албан.

5) Чагыгларны сайгарган түңнелин протокол-биле долдурар, ону комиссияның секретары чорудар болгаш олуржуп турган шупту комиссия кежигүннери адын салыр. Протоколга хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны чорударынга кордап турган, кержэлиг организацияларның даңзызынче киирген, квалификация шилилгезиниң киржикчилериниң дугайында медээлер албан турар.

6) Хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң талазы-биле ажылдарны чорударынга кордап турар кержэлиг организацияларның даңзызын чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгезиниң, чуртталга, чуртталга-тудуг кооперативтериниң кежигүннериниң ниити хуралынче киирер азы тускайжыттынган хереглекчилер кооперативиниң, бир-ле болза кержэлиг организацияны шилип алыр эргелеп-башкарар организацияның хөй квартиралыг бажыңга ээлериниң боттарының шилип алганы-биле болур.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 24-те «Тыва Республиканың девискээринге техногенниг байдалдыг болгаш бойдустуң онзагай байдалдарын чайладырынга материалдыг курлавырларның кур күштерин тургузар, шыгжаар, ажыглаар болгаш долдурар Чурумну бадылаарының дугайында» № 176 доктаалынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2008 чылдың сентябрь 10 № 509 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 24-те «Тыва Республиканың девискээринге техногенниг байдалдыг болгаш бойдустуң онзагай байдалдарын чайладырынга материалдыг курлавырларның кур күштерин тургузар, шыгжаар, ажыглаар болгаш долдурар Чурумну бадылаар дугайында» №176 доктаалынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1)Тыва Республиканың девискээринге техногенниг байдалдыг болгаш бойдустуң онзагай байдалдарын чайладырынга материалдыг курлавырларның кур күштерин тургузар, шыгжаар, ажыглаар болгаш долдурар Чурумга:

а) п.7 дараазында редакцияны киир бижиир:

«7. Планныг чылда материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын тургузарынга чарыгдалдарны дуглаар дөстерни болгаш чагыгларның төлевилелин белеткээрин, бо чылдың июнь 1-ге чедир күштүг болуп турар чагыкчыларның өртээ-биле тургузар болгаш Тыва Республиканың Экономика яамызынга бо чылдың июнь 15-ке чедир киирер, ында курлавырларны тургузарынга бюджет организацияларының талазы-биле чаңгыс аай чагыг тургустунуп турар, ооң соонда чагыгны Тыва Республиканың девискээринге өрттүң айыыл чок чоруун хандырар болгаш онзагай байдалдарны чайладыр болгаш болдурбазының талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның Комиссиязынга сайгарып чугаалажыры-биле Тыва Республиканың девискээринге сугдан камгалаар, онза байдалдардан чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни камгалаар хамаатыкамгалалдың адырынга ажыл-чорудулганы хандырар талазы-биле агентилелче чорудар. Тыва Республиканың девискээринге өрттүң айыыл чок чоруун хандырар болгаш онзагай байдалдарны чайладыр база болдурбазының талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның Комиссиязынга бадылаан бюджет организацияларының талазы-биле чагыгларны бо чылдың июль 1-ге чедир Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче киирер.»;

б) 8-ки пунктунуң 5-ки абзазынга «нефть-продуктулар, кывар-чаар материалдар талазы-биле» деп сөстерниң соонга «электри хандырылгазының автономнуг дөстери болгаш трансформаторлар» деп сөстерни немээр;

2) Онза берге байдалды чайладырынга Тыва Республиканың материалдыг кур күштериниң курлавырының хемчээлиниң болгаш номенклатуразының 9-ку кезээниң 3-кү турушта «200 кВт» деп санны «300 кВт» деп сан-биле солуур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Этил спиртин, алкоголь продукциязын, нефть-продуктуларын бүдүрер болгаш сайгарар, кара болгаш өңнүг металлдарның бузундуларын база артынчыларын белеткээр, болбаазырадыр болгаш сайгарар адырда күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң эргелерин камгалаар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2008 чылдың октябрь 15 № 621 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың ноябрь 21-де «Этил спиртин, алкоголь продукциязын, нефть-продуктуларын бүдүрер болгаш сайгарар, кара болгаш өңнүг металлдарның бузундуларын база артынчыларын белеткээр, болбаазырадыр болгаш сайгарар адырда күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң эргелерин камгалаар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында» №1043 доктаалы-биле бадылаан этил спиртин, алкоголь продукциязын, нефть-продуктуларын бүдүрер болгаш сайгарар, кара болгаш өңнүг металлдарның бузундуларын база артынчыларын белеткээр, болбаазырадыр болгаш сайгарар адырда күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң эргелерин камгалаар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составынга (моон ыңай – Ведомстволар аразының комиссиязы дээн) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) Ведомстволар аразының комиссиязының составындан М.К. Анай-оолду, О.Н. Волобуевти, Р.Д. Доржуну, Л.М. Ооржакты, С.А. Смирновту, Р.М. Соянны, Б.К. Цойну үндүрер;

2) Ведомстволар аразының комиссиязының составынга:

В.В.Вальковту — Тываның Каайлы чериниң начальнигин (дугуржулга-биле);

Э.Э.Дагба-Ламаны— Тыва Республиканың чамдык ажыл-чорудулга хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албанының удуртукчузун;

О.М.Долгихти — Монополияга удур федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузунуң хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга-биле);

М.Х.Кара-оолду—Кызыл хоорайның мэриниң бирги оралакчызын;

Д.В.Кастыринни— Россия Федерациязының Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузунуң хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга-биле);

К.Б.Сагаан-оолду—Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар

киирер;

3) Ведомстволар аразының комиссиязының кежигүнү Л.К.Салчактың чаа албан-дужаалын айтыр – Хереглекчилерниң эргелериниң болгаш кижиниң менди-чаагай чоруунуң адырында хайгаарал талазы-биле федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузунуң хүлээлгезин күүседип турар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва хүреш

«СҮБЕДЕЙНИҢ» шаңналы дээш

Кызылда «Сүбедей» спорт комплекстиң ажыттынганындан бээр 1 чыл болганынга тураскааткан тыва хүреш маргылдаалары аңаа эрткен дыштаныр хүннерде, декабрь 13-14-те, болуп эрткен. Баштайгы хүнде мөгелер 80 болгаш 100 кил чедир база 100 килден аар деңзилерге тус-тузунда хүрешкеннер.

Бо маргылдаага тыва мөгелерден аңгыда, Моолдуң Убса-Нур аймааның ийи чаан болгаш ийи арзылаң мөгелери база киришкен. Оларның эң улуунуң назыны 40 хар чеде берген болган. Ооң кадында бо маргылдааларга хүрешкен аныяк тыва мөгелерниң ниити белеткелиниң шыырак болганы боол чадавас – моол аалчылар тыва оолдарга улуг удурланыышкын көргүзүп шыдавааннар. Чижээ, бир дугаар хүнде үш аңгы килге хүреш чорул турда, чүгле 100 килден аар деңзиге Убса-Нур аймактың арзылаң мөгези Т.Баярмагнай үжүүр былаашкан. Аңаа республикада ады-сураа билдингир тренер мөге Эрес Кара-Сал бирги черни ээлээн.

Үшкү-дөртку черлерни үстүнде ийи мөгеден дудак чок шыырак Сонам Соян биле Александр Хуурак үлешкен.

Эң хөй – үжен дөрт мөге 80 кил чедир деңзиге хүрешкен. Аңаа өзүп орар шыырак мөге Андрей Монгуш бирги черни, Сайын-Белек Тюлюш ийиги, а үшкү-дөртку черлерни Начын Конгаа биле Омак Кара-Сал ээлээн.

100 кил чедир деңзилиг оолдар аразынга, а аңаа ниитизи-биле он сес кижи хүрешкен, Начын Монгуш бирги черни, начын мөге Ай-Демир Монгуш ийиги черни ээлээн. Үшкү-дөртку черлерге Артас Ооржак биле Сайдаш Монгуш төлептиг болган.

Маргылдааның чемпионнары болгаш шаңналдыг черлерин ээлээн мөгелерге Тыва Республиканың Спорт болгаш күш-культура агентилелиниң ээлээн черлериниң аайы-биле 5000, 3000 болгаш 1500-1500 рубль шаңналдарын, өртектиг белектерни тывыскан.

Ийиги хүнде спорт комплекстиң тускай шаңналы дээш тулган чемпионну илереткен солун маргылдаа болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 64 мөге хүрешкен. Бо маргылдаага ТывКУ-нуң студент мөге оолдары дыка шыырак хүрешкенин демдеглевес аргажок. Чижээ, сөөлүнде арткан дөрт шыырак дээн мөгениң үжү ТывКУ-нуң студентилери болган.

Моолдан келген ийи чаан болгаш ийи арзылаң мөгелер сесче безин кирбейн, дөгерези октаткылап алган. Чижээ, арткан он алды мөгениң хүрежиниң үезинде Алексей Монгуш Т.Баярмагнайны час ойта октаан, а Эрес Кара-Сал, «Шонхор» школазының доозукчузу, чаан мөге Ш.Нямбатты карак чивеш аразында буттааш, ойтур октаан.

Сес мөге артарга, Алексей Монгуш Артас Ооржакты, Амир Ховалыг Валерий Сендиини, Эрес Кара-Сал Сонам Соянны, а Начын Монгуш Сылдыс Монгушту октаан.

Арткан дөрт шыырак мөгениң хүрежинге Алексей Монгуш (ТывКУ) Амир Ховалыгны (ТывКУ), а Эрес Кара-Сал Начын Монгушту (ТывКУ) октап каан.

«Сүбедей» спорт комплекстиң шаңналы дээш бир дугаар эртип турар тыва хүреш маргылдаазының тулган чемпиону атты Алексей Монгуш чаалап алган. Ол бо чылгы Наадымда күчүтен мөге Аяс Монгушка октаткаш, үжүүрлешкен. Алексейниң бо маргылдаага эң кол удурланыкчызы болган Эрес Кара-Сал хүреш үезинде тая бергеш, аткаар олура дүшкен. Шак ынчалдыр ол үжүүрлешкен.

Тулган чемпион Алексей Монгуш 20 муң рубль, маргылдааның диплому болгаш өртектиг белек-биле шаңнаткан. Дөртке арткан мөгелерге тус-тузунда оон арай эвээш акша шаңналдарны, а сесче кирген оолдарга өртектиг белектерни база дипломнарны тывыскан.

«Сүбедей» спорт комплекстиң удуртулгазы бо маргылдааны чыл санында, Чаа чыл бетинде эрттирерин чаңчыктырарын, ону харын-даа делегей чергелиг кылдыр организастаар сорулгалыын көрүкчүлерге чарлаан.

Юрий КӨК-ООЛ.

В.БАЛЧЫЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

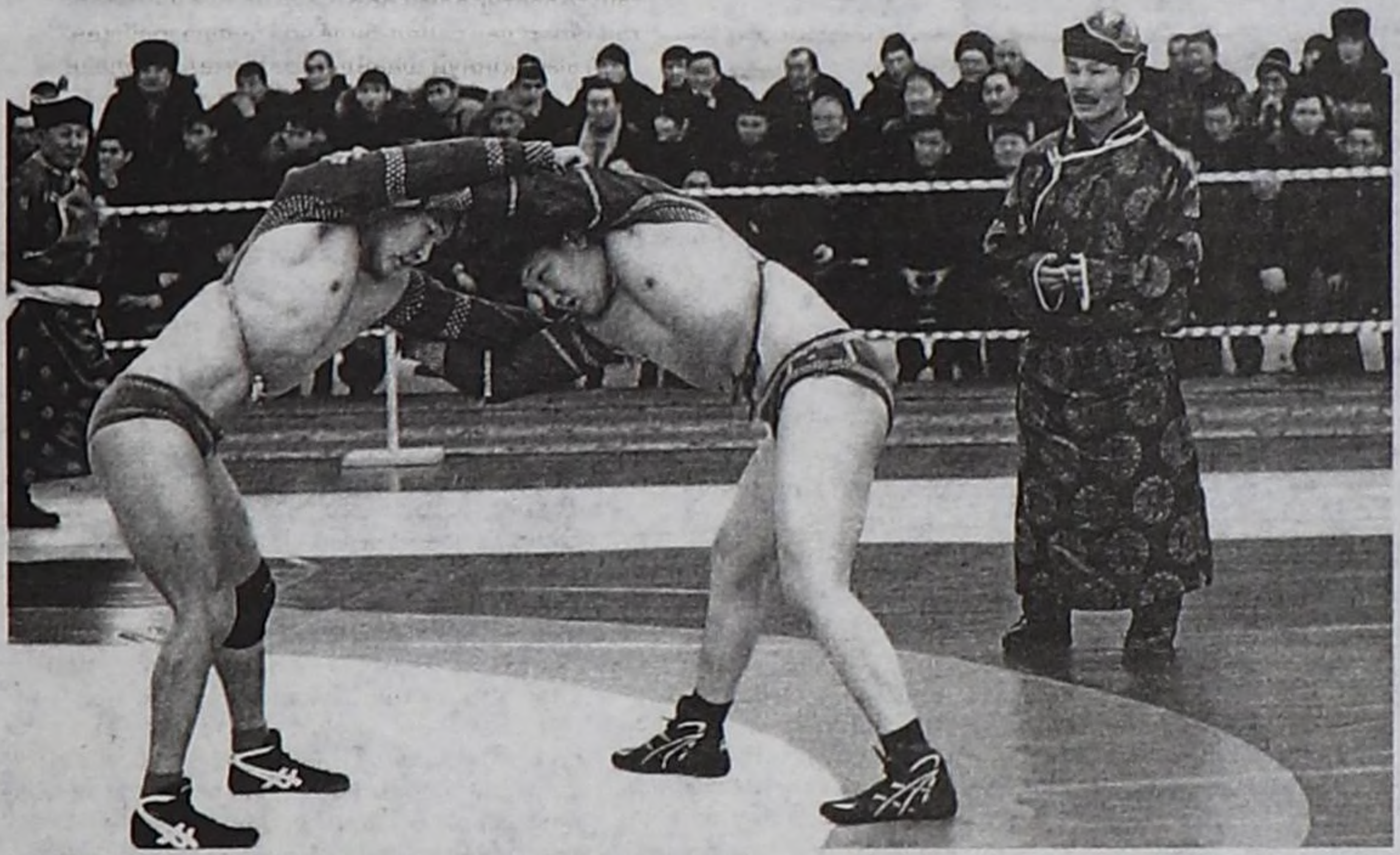

ЧАА ЧЫЛГА УТКУШТУР АЪШ-ЧЕМ ЯРМАРКАЗЫ

300 рубль өртектиг 3 килограмм деңзилиг шортанны садып алган С.Бадыргы.

Декабрь 12-ниң эртенинде Кызылга агаар-бойдус элээн соок болган. Ынчалза-даа Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының база хоорай чагыргазының организастап эрттирген көдээ ажыл-агыйжы ярмарка-садыглаашкынга киришкен хуу малдыг кижилерге болгаш садып алыкчыларга ол шаптык болбаан болгаш харын-даа таарымчалыг болган.

Ажыл шагы турган-даа болза, садыг кылган чон эвээш эвес болду. Ол үеде хоорайның чурттакчы чону акша-шалыңын, пенсиязын алган болгаш Өвүрден, Тес-Хемден болгаш Эрзинден эккелген дириг хойларны чон 2000-2500 рубльге күзелдии-биле садып ап турду. Найысылалдың Тыва эки турачылар кудумчузунга чаңчыл болган садыглаашкынга чыскаалып алган чүък сөөртүр болгаш чиик автомашиналарның чанында хой шилип, садып ап турар кижилерден сонуургап айтырарымга, оларның хөй кезии "Чаа чылды уткуурунга херек" дээр болдулар.

Доңурган хаван, инек, хой, өшкү эъди, балык дээш, кижи шилиир аъш-чемнер элбек болган болгаш өртек-үнезини чиик. Бир килограмм инек эъди 110 рубльден өрү, хой эъдиниң 120 рубль болганы садып алыкчыларга чиик болбайн канчаар. Эрзинниң Төре-Хөлден Алдын-оол Аракчаа бодунуң туткан кончуг улуг шортаннарын дораан садып доозупту. Ол бо үеде орус чон хамаанчок, тыва чоннуң балык чиири дендээнин каттырып чугаалады. Үш чыл улай ол Төре-Хөлден балыктап турар бот-сайгарлыкчының балыының барааны чаагай. Балыктың өртээ бир килде 100 рубль дээрге безин чон аарзынмайн, ап турду.

Ярмаркага ниитизи-биле 49 автомашина чыскаалып алганын көрдүм, а ынаар сыңмайн барган сайгарлыкчыларның машиналары база эвээш эвес болганын эскердим. Улуг бүдүрүлгелерден "Балгазын" КАК, "Каа-Хем" ККБ, "Урянхай" АБК, "Торгалыг" ККБ, "Даг-Ужу" КАК, Яков Нанеташвилиниң колбаса кылыглары, Эрзинниң "Бай-Хөл" КАК дээш, оон-даа өскелер киришкен.

Чаа 2009 чылды уткуурунга кайы-даа талалар орулгалыг, ажыкчаалыг болганын бо хемчеглер бадыткап турар.

Бистиң корр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының Чехов №23 чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан депутат Р. М. Соянның бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадырының дугайында

2008 чылдың декабрь 8

Кызыл хоорай №79/307-5

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазынга Чехов №23 чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан соңгуткан Р. М. Соянның мөчээни-биле холбаштыр Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының база Хоойлужудулга палатазының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» Хоойлунуң 3 чүүлүнүң 6 кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының Чехов №23 чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан депутат Роман Маскырович Соянның бүрүн эргелерин 2008 чылдың декабрь 8-тен эгелеп соксадыр.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының Чааты №117 чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан депутат Э. М. Хууракттың бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадырының дугайында

2008 чылдың декабрь 8

Кызыл хоорай № 79/308-5

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазынга Чаатының №117 чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан соңгуткан Э. М. Хууракттың Чеди-Хөл кожууннуң Баштыңы – чагырга даргазы албан-дужаалга соңгутканы-биле холбаштыр база ооң 2008 чылдың ноябрь 28-те билдириишкининге үндезилээш, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының база Хоойлужудулга палатазының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» Хоойлунуң 3 чүүлүнүң 2 кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының Чаатының №117 чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан депутат Эрес Михайлович Хууракттың бүрүн эргелерин 2008 чылдың декабрь 8-тен эгелеп хуусаа бетинде соксадыр.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттарының немелде соңгулдаларын эрттирериниң дугайында

2008 чылдың декабрь 8

Кызыл хоорай № 79/312-5

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттары Р. М. Соянның (Чехов №23), Э.М. Хууракттың (Чааты №117), А. Д. Тюлюштуң (Шаңчы №121) бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксааны-биле холбаштыр Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Хоойлунуң 53 чүүлүнүң 7 кезээн удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының Чехов №23, Чааты №117, Шаңчы №121 чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга депутаттарның немелде соңгулдаларын 2008 чылдың март 1-де эрттирер.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш.САМБАЛА.

Кичээнгейде — коррупция

ХЕРЕКТЕРНИ КӨРГЕН. ДҮЖҮМЕТТЕРНИ ТОРГААН...

Монополияга удур федералдыг албанның Тыва Республикада эргелели республика прокуратуразының күрүне база муниципалдыг хереглелге ачы-дуза чедирер, ажылдар кылыр, барааннар-биле хандырар күрүне база муниципалдыг керээлер чарар эрге дээш аукционнар эрттирип тургаш хоойлужудулганы хажыткан комиссия кежигүннеринге хамаарыштыр оттурган административтиг хоойлу-дүрүм үрээниниң дугайында херектерни көрген.

Тыва Республиканың прокуратуразының коррупцияга удур хоойлужудулганың күүселдезин хайгааралга алыр талазы-биле килдизиниң чоруткан хыналдазы бо чылдың июль айда садыгның организакчызы — ТР-ниң Саң-хөө яамызы күрүне болгаш муниципалдыг керээлер чарар эрге дээш аукционну эрттиргенин тодараткан. Аукцион комиссиязы садыгны чорудуп тура, «Күрүне база муниципалдыг хереглелге бараннар-биле хандырар, ажылдар кылыр, ачы-дуза көргүзериниң талазы-биле чагыглар кииреринин дугайында» Федералдыг хоойлунуң негелделерин хажыткан.

Хоойлунуң негелделерин хажыдып, «Тыварестопсбыт» КХН ТР-ниң Саң-хөө яамызының хереглелинге кывар-чаар материалдар-биле хандырар талазы-биле күрүне керээзин чарар эрге дээш беш чагыгларны киирген. Чагыг бүрүзүнде: лот №7 деп айыткан, ол ышкаш оочур езугаар №1, №2, №3, №4 база №6. Хоойлу езугаар аукционнуң чүүл (лот) бүрүзүнге чаңгыс чагыгны киирер ужурлуг. Оон аңгыда, ниитилелдиң чаңгыс-даа чагыында Тожу кожууннуң дизельдиг электростанциязының хереглелинге бараан-биле хандырар муниципалдыг керээни айытпаан. Ындыг турбуже, аукцион комиссиязының кежигүннери «Тыварестопсбыт» КХН-ни Тожуже кывар-чаар материалдарны чедирер аукционга киржиринче киирер дээш бадылааннар. Ооң-биле кады хоойлуга удур «Тываның судно чоруур компаниязы» КХН-ниң аукционга киржирин чөпшээревээн.

Монополияга удур федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелинге республика прокуратуразындан аукцион комиссиязының кежигүннеринге хамаарыштыр РФ-тиң административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында Кодекизиниң 7.30 чүүлүнүң 2 база 7 кезектеринде көрдүнгенин езугаар чурум үрээниниң демдектери-биле административтиг херектерни оттурганының дугайында материалдар кирген. Чугаа аукцион комиссиязының кежигүннериниң күрүне керээзин чарар эрге дээш аукцион киржикчилерин шилип алыр чурумну үрээниниң дугайында, ооң иштинде чагыглар киирер Хоойлуда көрдүнмээн үндезиннерге аукционга киржиринге чөпшээревээниниң база аукцион комиссиязының кежигүннериниң чагыглар киирер Хоойлунуң негелделерин хажыдып, садыгның тиилекчизин шилип алганының дугайында чоруп турар.

РФ-тиң административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында Кодекизиниң 29.9 база 29.10 чүүлдерин удуртулга болдургаш, Монополияга удур федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң удуртукчузунуң доктаатканы: албан-дужаалдыг кижи (аукцион комиссиязының даргазы) – ТР-ниң үлетпүр болгаш энергетика сайыдының бирги оралакчызы Роман Кажин-оолга 50 муң рубль хемчээлдиг торгаал онаар. 50-50 муң рубль торгаалды хоойлу-дүрүмге удур шиитпир хүлээп алганнар: ТР-ниң орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаа сайыдының оралакчызы Игорь Грейсеров, Тожу кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы Александр Дронин, Тожу кожуун чагыргазының экономика килдизиниң экономизи Татьяна Филиппова олар боттарының карманнарындан күрүнеге төлээр ужурлуг.

Административтиг хоойлу-дүрүм үрээниниң дугайында херек талазы-биле доктаалды тывыскан азы ооң хоолгазын алган соонда он хонук иштинде үстүнде турар албан-дужаалдыг кижиге азы судка хомудал киирип болур. Торгаал онааганының дугайында доктаал хоойлу езугаар күш кирген соонда торгаалды 30 хонуктан орайтатпайн, Россия Федерациязының бюджединче төлээн турар ужурлуг.

Олча ДАЖЫ-СЕГБЕ,
Тыва Республиканың прокуратуразының коррупцияга удур хоойлужудулганың күүселдезин хайгаараар талазы-биле килдистиң прокурору.

Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тывада эргелелинде

ӨСКЕ КҮРҮНЕНИҢ КЫЗЫГААРЫН ҮРЭЭРИ — КАРЖЫ ҮҮЛГЕДИГ

Россия-моол күрүне кызыгаарының тыва участогунда чидиг айтырыгның бирээзи — хамаатыларның күрүне кызыгаарын үреп киргеш, кожазында чурттан мал оорлаары болуп турар. Россияның Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада эргелелиниң истелге кезээнде кеземче херектериниң материалдарының анализин кылып көөрге, малды чүгле ажыл чок кижилер болгаш социал экономиказы баксыраан чурттакчы чон оорлап турар эвес, өскениң күсели-биле байып алыр күзелдиг боттары өнчү-хөреңгилиг чазый-чилби бөлүк кижилер организастыы-биле малдарны оорлап турар болу берген.

2008 чылдың он бир айларында эргелелдиң истекчилери 18 кеземче херээ истеп турган, олар болза РФ-тиң Кеземче кодекизиниң 322 чүүлүнге (РФ-тиң күрүне кызыгаарын хоойлу езугаар эвес эрткени) болгаш 158 чүүлүнге (оор херекке) хамаарышкан. Бо кеземче херектерин судка көргеш, кем-херек үүлгеткеннерни янзы-бүрү шииткелдерге онааган, ооң иштинден 21 кижини хосталгазын казып шииткен.

Кем-херек үүлгедикчилери боттарының сорулгазын чедип алыры-биле кызыгаар үрекчилери болгаш оорлар боо-моңгуну, ок-чемзекти ап чоруур болу берген. Бо чылдың эрткен он бир айларында айыыл чок чорук эргелелиниң ажылдакчыларының дүрген истелгени чорудуп тургаш, 5 ок-чемзектиг боону хавырган. Эрткен чылын чайын Кунгуртуг суурнуң ийи чурттакчызы чажыды-биле Моолдуң кызыгаарын үреп киргеш, бир малчынның 28 чылгы малын оорлапкаш, дедир чаныл чоруп орда, Моолдуң кызыгаар-жылары оорларны эскерип кааш, тудар хемчээн алырга, оларга удурланып боолааннар, моол кызыгааржыларның харыы адыышкыны оларга дээпкен.

Бо чылдың апрельде Моолдуң кызыгаарын хоойлу езугаар эртип келген Өвүрнүң Саглы суурнуң чурттакчылары Айдыс Монгушту, Женя Чөкпекти, Адыгжы Кууларны Моолдуң кызыгааржылары эскерип кааш, сагындырыг боо даашталашкынын кылган. Соонда илерээни болза, боонуң огу кызыгаар үрекчилериниң бирээзиниң аъдын балыглаан болган, бир эвес аътты мунуп чораан кижиге ок дегген болза, чүү болур турганыл? ТР-ниң Дээди суду 2008 чылдың сентябрьда үстүнде адаан хамаатыларны РФ-тиң Кеземче кодекизиниң 322 чүүлүнүң 2 кезээнде көрдүрген кеземче херээн үүлгеткенинге буруулуг болганы дээш шииткен.

Күрүне кызыгаарын хоойлу езугаар эвес үреп киргеш, оон мал оорлаары кеземче херээнге онаажыр деп чүвени кызыгаар чанының чурттакчылары эки билир хиирезинде, бо кем-херекти үүлгедирин уламчылап турар. Тес-Хемниң Ак-Эрик суурнуң чурттакчылары Мөңгүн-Херел Дандаа биле Айдын-оол Шыырап 2008 чылдың январьда Моол кызыгаарын үреп киргеш, 18 чылгы малды моол хамаатыдан оорлап алгаш келгеш, боттарының туралааны, күзээни-биле чарыгдап турганнар. Ындыг-даа болза, кеземче херээ илерээн, оларның кайызын-даа үш чылда хосталгазын казып шииткен. Оон аңгыда олар когараан моол хамаатының материалдыг когаралын эгидери-биле 93600 рубльди төлээрлер. 30 харлыг Дандаа азыралында уруглуг, үш катап шииттирип чораан. Эдип чазаар колониядан келгенден бээр чүгле ийи ай эрткен, ол хиирезинде ам база катап кем-херек үүлгедип алган. Шыырап азыралында назы четпээн 2 уруглуг, колониядан хуусаа бетинде хосталып үнгенден бээр чүгле чартык ай болган.

Сөөлгү үеде чүгле кызыгаар чоогунда эвес, республиканың төп кожууннарының хамаатылары Моолдуң кызыгаарын үреп киргеш, мал оорлаар чоруктар илереп турар болу берген. Бай-Тайганың Шуй чурттуг Геннадий Күргек биле Хеймер-оол Сүрүң Моолдуң хамаатызының ийи аъдын оорлааш, туттурган. Оларның кайызы-даа мурнунда кем-херек үүлгеткеш, шииттирип чорааннар, ынчангаш оларны бо удаада шыңгыы ялалаан, дес-дараалаштыр 4 болгаш 3 чылда хосталгазын казып шииткен. Оон аңгыда олар когараан кижиге 14 муң рубльди төлээрлер.

Күрүнениң кызыгаарын хоойлу езугаар эвес эрткеш, мал оорлаар чоруктуң, бо кем-херекти үүлгеткен дээш шииттирген кижилерниң саны Россияның өске субъектилеринден Тыва ылгалып турар. Өске күрүнениң кызыгаарын үреп киргеш, оларның хамаатыларының малын оорлаары дээрге хоойлу-дүрүмнү хажыткан каржы үүлгелиг болур. Бо кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демиселди күштелдирер, чавырылдырар дээш тус чер бот-башкарылга органнары, хөй-ниити организациялары, чурттакчы чон-биле эрге-хоойлу камгалаар органнар бир демниг, сырый харылзаалыг ажылдаары негеттинип келген.

Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада эргелелиниң парлалга албаны.

ТИИЛЕКЧИЙЛЕР КОНЦЕРТИ

Декабрь 12-де В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының культура болгаш уран чүүл талазы-биле Грантыларының тиилекчилериниң концерти болган. Аңаа ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак байыр чедирип сөс алган.

— Бөгүн ийи дакпыр байырлалда ужуражып турар улус-тур бис: бирээде, ТР-ниң Чазак Даргазының культура болгаш уран чүүл талазы-биле Грантыларының тиилекчилериниң байырлалы-дыр; ийиде, бөгүн РФ-тиң Конституциязын хүлээп алганындан бээр 15 чылы болуп турар. Ынчангаш байырлал-биле, эргим чонум!

Культура болгаш уран чүүлдү хөгжүдер талазы-биле ТР-ниң Чазак Даргазының Грантыларын тургусканы бо адырны хөгжүдеринге дыка улуг деткимче-дир. Чонувустуң чаагай чаңчылдарын, культуразын болгаш уран чүүлүн кадагалап арттырып, салгалдан салгалче дамчыдар сорулгавысты амыдыралга боттандырарынга бо шаңналдарның ачы-дузазы улуг дээрзи чугаажок. Бо кежээ эң-не дээре дээн ажылдарның эң баштайгы көрүкчүлери болур бис. Тиилекчилерге болгаш чыглып келген көрүкчүлерге — шуптуңарга кадыкшылды, аас-кежикти, чедиишкиннерни күзедим.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының культура болгаш уран чүүл талазы-биле Грантыларының тиилекчилери бо: «Алаң-Тос—Азастың лилиязы» деп хөгжүмнүг тоолду тургусканы дээш Наталья Монгуш, «Прикосновение» деп хөгжүмнүг композициязы дээш, ыраажы Сайлык Оммун, «Оле-Лукойе» театр студияны хөгжүдериниң төлевилели дээш Сарыг-Септиң уругларның уран чүүл школазының удуртукчузу Татьяна Лемешонок, «Саян» ансамблиниң балет артизи Чойгана Санчай, В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының артизи Галина Мунзук, симфониктиг оркестрниң дирижеру Ирина Санникова, Кызылдың уран чүүл училищезиниң башкызы С.И.Бадыраа («Буян-Бадыргы» деп хөгжүмнүг шиизи дээш), Барыын-Хемчик кожууннуң уругларның хөгжүмнүг театры.

ТАЛАНТЫЛЫГ ӨГ-БҮЛЕЛЕР

Ол-ла кежээ С.Пюрбю аттыг улусчу чогаадылга төвүнге талантылыг өг-бүлелерниң концерти болган. Аңаа алды харлыг бичиилерден эгелээш, 60 хар ашкан хоочуннарга чедир хөй-ле талантылыг кижилер киришкен.

Республикада ат-сураа алгаан Чымбалактарның (Өвүр, Дус-Даг), Айыжыларның (Сукпак), Чүлдүктерниң (Шамбалыг), Сандан-оолдарның (Ак-Туруг) өг-бүлелериниң концерти дыка солун болган. Оон аңгыда Опал Агбаан-Шыыраповна баштан Кууларларның, Тыва Республиканың алдарлыг артистери Олег Сарыгларның, Юлиана Ондарның, Жанна биле Экер Сарыгларларның, театр артистери Саяна биле Олег Саттарның, Стас Ирил биле Луиза Мортай-оолдуң өг-бүлелериниң күүселделерин дыка-ла сонуургадывыс. ТР-ниң культура болгаш информация политиказының сайыдының оралакчызы Р.В.Тас-оол талантылыг өг-бүлелерге байыр чедирип чүве чугаалааш, яамының хүндүлел бижиктери-биле өг-бүле бүрүзүн шаңнаан.

Светлана БАЛЧЫР.

Тожу кожууннуң администрациязының өөредилге килдизи Тожу кожууннуң өөредилге системазынга үр чылда ажылдап чораан хоочун башкы, Тоора-Хем суурнуң хүндүлүг чурттакчызы

Виктор Дагбаевич
ОЮН

чырык өртемчейден чарлып чорутканы-биле холбаштыр төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип тур.

ШЫН
Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы —2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге —2-03-88, чагаа —2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail:shyn@tuva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8092. Чагыг 150. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.